

др Миленко Крећа,
ванредни професор Правног факултета у Београду

О ОСНОВНИМ ОБЕЛЕЖЈИМА НОВОГ ПРАВА МОРА

Уопште о еволуцији права мора

Традиционално право мора, изграђивано вековима обичајним путем, почивало је на правилу о слободи мора као некој врсти основне, уставне норме(1). Само правило о слободи мора(2) налазило је основ свог важења у хармонији две премисе: премиси о неисцрпivosti мора и његових богатстава (фактичка) и премиси о мору као општем добру, *res communis omnium* (премиса правног карактера). У међусобном односу ове две премисе, одувек је прва премиса играла важнију улогу — правни режим који допушта слободну и неограничену индивидуалну употребу мора само је рационализована форма стања у коме свако може да користи море а да при том не умањује удео другог. Стога је и разумљиво што је ерозија традиционалног права мора и започела на овој тачки.

Уопште узев, та ерозија се испољавала кроз јачање тенденције присвајања делова отвореног мора и то како проширењем морских појасева установљених традиционалним правом мора (унутрашње морске воде и територијално море(3) тако и увођењем нових морских појасева(4). Тенденција присвајања делова отвореног мора добила је на снази чињеницом да је технолошки и научни развој уздрмао тезу о неисцрпivosti мора и његових богатстава. Импресивна богатства мора, како она из живих(5) тако и она из неживих извора(6) почела су, захваљујући

(1) Правило о слободи мора је у правом смислу речи симбол, готово фетиш традиционалног права мора. Како се запажа „историја права мора је у великој мери прича о развоју доктрине о слободи мора...“ — Ram. P. Anand, *Freedom of the Seas: Past, Present and Future*, New directions of International Law, Frankfurt/New York 1982, p. 215.

(2) О садржини слободе мора, вид. В. Иблер, *Слобода мора*, Загреб 1965, стр. 45. и даље.

(3) Обалне државе су захватале шире просторе појасом унутрашњих морских вода, рецимо, либералним тумачењем услова под којима заливи улазе у унутрашње морске воде, тзв. архипелашким водама или одговарајућом методологијом израчунавања полазне или базне линије. Код територијалног мора та се пракса изражавала било директно (проширењем територијалног мора) било индиректно (кроз методологију израчунавања линије од које се мери ширина територијалног мора).

(4) С обзиром на чињеницу да је, по традиционалном праву мора, отворено море заузимао сав простор изван територијалних вода то, у ширем смислу речи, независно од обима признатих права, сваки од новоустановљених појасева (спољни морски појас, епиконтинентални појас, риболовно море и сл.) представља облик присвајања.

(5) Према подацима FAO-а услов од око 70 милиона тона рибе из 1977. представља 18% укупних анималних протеина конзумираних у свету. Без нових технолошких захвата та количина, према поменутој процени, може достићи 200 милиона тона. — FAO, *World Fisheries and the Law of the Sea*, 1979, p. 15.

(6) Богатства из неживих извора мора су управо баснословна. Простор нам не допушта навођење детаљних података, тако да илустрације ради наводимо само компаративне

развијеној технологији, да се користе на начине и у обиму који су у блиској прошлости личили на футуристичка предвиђања. Другим речима, технолошки развој, чије највеће продоре у овој области тек треба очекивати, учинио је експлоатацију мора неоспорном чињеницом. Ово је изазвало природну реакцију за запоседањем што ширих простора отвореног мора, јер великом броју држава режим слободног мора, изграђен на доктрини *laissez-faire* и формалној једнакости свих држава, није пружао никакве изгледе да учествују у деоби богатстава мора. Истина је да једнакост држава на отвореном мору није била обезбеђена ни раније, али се њен смисао и домаћај из темеља мења у тренутку када море као првенствени објект *ius communicationis*-а прераста у објект ресурсних права. Наиме, у случају прве, пловидбене употребе море је непотрошно добро, док је у случају друге исцрпиво, потрошно добро без обзира на временске димензије тог процеса.

Отпор традиционалном праву мора испољиле су посебно новоослобођене земље(7) које су, по правилу, двоструко хендикепиране: а) имају неједнаке технологије и економије које не омогућавају интензивније коришћење богатстава мора; и, б) не располажу довољним ресурсима за амбициозне програме развоја. Стога су се енергично ангажовале у захтеву за ревизијом тога права на основама принципа новог међународног економског поретка, захтеву који је довео до формулисања нове Конвенције о праву мора (1982).

Правно-теоријска конструкција новог права мора

Традиционално право мора заснивало се на строгој дихотомији: обално море (обухватало је унутрашње морске воде и територијално море) — отворено или слободно море. Обално море се сматрало саставним делом државне територије у коме су односи конституисани на догми суверенитета. Како је истакнуто у спору око риболова „свакој држави чију копнену територију заплускује море, међународно право додељује одговарајући део морске површине која се састоји из онога што право назива територијалним морем. Поседовање ове територије... не зависи од воље држава, већ је обавезно“(8).

Док је у просторима обалног мора држава поседовала територијална права, отворено море, као други део дихотомије, је било изузето од окупације и заснивања суверенитета. Зато се, са становишта могућности заснивања територијалних права, правило о слободи отвореног мора појављује као прохибитивно. Догма антисуверенитета је према томе основ режима отвореног мора. При том њен садржај није елабори-

податке за руде алуминијума и мангана. Док су резерве алуминијума на копну, према обиму потрошње овог метала из 1960, довољне за 100 година, резерве из мора би ту потрошњу покриле у наредних 20.000 година. Или резерве мангана у мору би задовољиле потребе за 400.000 година у поређењу са познатим резервама ове руде на земљи које су довољне за 100 година. — Вид. Juraj Andrassy, *International law and the resources of the Sea*, New York/London 1970, p. 18, fig. 6.

(7) Велики број новоослобођених, углавном земаља у развоју, заступао је гледиште да су само јаке и велике државе извукле користи из неограничених и неодређених слобода традиционалног права мора. — Вратуша, *Third UN Conference of the Law of the Sea*, *Off. Records*, vol. 1, *UN Publication Sales № E 75, V. 3*, New York 1975, p. 92. У традиционалном праву мора оне су виделе „покриће за неколико земаља да немилосрдно експлоатишу богатства мора, да терорису свет и да разарају морску околину“, Warioba (Танзанија), *ibidem*, p. 92.

(8) *I. C. J. Reports* 1951, p. 46.

ран у правцу установања непосредне међународне јурисдикције, већ су односи на отвореном мору конституисани као персонални односи, на основу начела персоналитета закона. Држава, иако нема јурисдикцију на самом отвореном мору, у принципу поседује и врши власт над бродовима који њиме плове по основу припадности тј. заставе брода. Због тога може се рећи да традиционално право мора у регулисању режима отвореног мора није отишло даље од индивидуалне дистрибуције надлежности са негативним обавезама(9).

Обично се делови поменуће дихотомије (обално море — слободно море) сматрају супротстављеним, потпуно одељеним режимима. У крајњој анализи излазило је да је режим обалног мора нормативни израз присвајања или подвлашћивања, док је отворено море израз заједничких, општих интереса у коме све државе располажу једнаким правима. У тако пројектованом односу традиционално право мора је представљало јединство два нормативна антипода, права присвајања оличеног у институцијима унутрашњих морских вода и територијалног мора и права општег добра у облику института отвореног мора. У ствари, ако детаљније анализирамо нормативни садржај и, посебно, фактичке последице примене концепта отвореног мора, долазимо до закључка да су делови поменуће дихотомије у складу, у једном дијалектичком јединству. Наиме, ван спора је да су појасеви унутрашњих морских вода и територијалног мора правне форме путем којих се институционализује суверена власт државе, облици *de iure* присвајања делова мора. Из императивне одредбе која каже да је отворено море „слободно за све народе“ *prima facie* изгледа да је из самог појма отвореног мора искључен сваки облик присвајања. Но, у стварности се односи приказују у друкчијем светлу. Премиса о формалној једнакости држава на просторима отвореног мора доводи, у условима фактичке неједнакости, до индиректног, фактичког присвајања мора од стране моћних поморских сила. Фактичко присвајање отвореног мора од стране великих поморских сила је прогресивно расло са напретком технологије и повећањем обима и квалитета непловидбених коришћења, тако да је удео већег броја држава у коришћењу акцесорних слобода отвореног мора (риболову, прелету, постављању каблова и цевовода) практично занемарљив. За мале и неразвијене земље, а такве чине претежну већину у међународној заједници, слобода отвореног мора је *nudum jus*(10).

Ерозија дихотомне структуре права мора започела је установавањем нових морских појасева који, са становишта права обалних држава, леже на средокраћу између режима обалног мора и режима отвореног мора. Опште је обележје правног режима тих новоустановљених појасева, да обалним државама признају или ограничена суверена права или јурисдикцију у обиму мањем од оног који одликује унутрашње морске воде или територијално море, али на просторима који су у нормативној схеми традиционалног права мора уживали статус отвореног мора. Рецимо, спољни морски појас као зона отвореног мора која се граничи са територијалним морем је конституисан како би се обал-

(9) Volfgang Friedman, *The changing structure of International law*, London, 1964, p. 73.

(10) Дупу сликовито примећује да је слобода мора била корелат слободе рада у индустријској Европи XIX века — у стварности право великих се састојало у слободи, а право малих у потчињавању. — Rene Jean Dupuy, *The law of the Sea*, Leiden 1974, p. 3.

ној држави омогућило да врши надзор потребан да би: а) „на својој територији или у свом територијалном мору спречила прекршаје својих закона о царинском, фискалном и санитарном надзору или надзору над усељавањем; б) кажњавала кршење истих тих закона, почињено на њеној територији или у њеном територијалном мору“ (члан 24(1) Конвенције о територијалном мору и спољњем морском појасу). Или у епиконтиненталном појасу обалној држави се признају „суверена права ... ради испитивања тога слоја и коришћења његових природних богатстава“ независно од стварне или привидне окупације као и од сваког изричитог проглашавања (члан 2(1,3) Конвенције о епиконтиненталном појасу). Интересантно је да су се при том задржали обрасци дихотомног резоновања, јер се и спољни морски појас и епиконтинентални појас квалификују као делови отвореног мора мада је очигледно да права која се обалним државама признају у наведеним појасевима утичу на остваривање права која чине садржај концепта отвореног мора. Та дихотомна мимикрија изгубила је сваки рационални основ настанком новог појаса искључиве економске зоне као „подручја које се налази изван територијалног мора и уз њега, подвргнуто посебном правном режиму“ (члан 55. Конвенције о праву мора од 1982.), будући да права која су обалној држави експлиците призната у овој зони(11), удружена са резидуалним правима(12), чине искључиву економску зону појасом *sui generis*. Тиме је и формално разбијена дихотомна структура права мора и успостављен трихотомни основ структуре права мора. Вредносна дихотомија суверенитет—антисуверенитет замењена је трихотомијом—суверенитет—семисуверенитет—антисуверенитет. Крајњи полови дихотомије (суверенитет и антисуверенитет) се позитивноправно испољавају кроз исте појасеве као у традиционалном праву (обално море и отворено море) само су појасеви који чине обално море увећани(13) док је искључива економска зона као институционални облик семисуверенитета(14) успостављена на делу мора који је у традиционалном праву био под режимом отвореног мора. Појас отвореног мора не само што је квантитативно умањен у значајној мери успостављањем искључиве економске зоне и проширењем готово свих морских појасева, већ је доживео и квалитативну трансформацију кроз стварање међународне зоне тј. морског дна и подземља мора и океана као заједничког, општег добра човечанства. У садржинском смислу, Зона представља највреднији учинак Конвенције о праву мора не само зато што је то једини појас који излази из логике проширења територијалних права обалних

(11) У искључивој економској зони обална држава има: „а) суверена права ради истраживања и искористивања, очувања и господарења живим и неживим природним богатствима вода над морским дном и оних морских дна и подземља мора, те у погледу других делатности ради економског истраживања и искористивања зоне, као што је производња енергије коришћењем воде, струја и ветрова; б) јурисдикцију на темељу релевантних одредаба ове Конвенције за: 1) подизање и употребу вештачких острва, уређаја и направа; 2) научно истраживање мора; 3) заштиту и очувања морске околнине“ (члан 56).

(12) О другим правима која обална држава поседује у ИЕЗ, вид. Звонко Периплић, *Искључива економска зона*, Принос за поредбено проучавање права и међународно право, Ново право мора, Загреб 1982, стр. 73—77.

(13) Конвенција предвиђа да се „спољни морски појас не може протезати изван подручја ширег од 24 н/м“ (члан 33), док ширина територијалног мора не може прелазити 12 н/м рачунајући од полазне линије (члан 3 Конвенције).

(14) Искључива економска зона је облик семисуверенитета јер суверена права којима држава располаже у овој зони не чине врховну власт. У значењима термина „сувереност“, „суверена права“ и „јурисдикција“ којима оперише Конвенција — вид. Даворин Рудољф, *Међународно право мора*, Загреб, 1985, стр. 217, фус. 88.

држава, као битне ознаке у досадашњој историји права мора, већ и зато што режим Зоне превазилази досада владајући систем дистрибуције надлежности заснивајући непосредну међународну јурисдикцију.

Правно-политичка значења нове Конвенције о праву мора

Са становишта свог нормативног садржаја, Конвенција о праву мора (1982) представља један баланс између концепата традиционалног права мора који у основи изражавају институционализацију захтева обалних држава за што ширим деловима мора уз обалу и концепата који иду за тим да се на деловима мора изван граница националних јурисдикција установи непосредни међународни режим који би функционисао у општем интересу међународне заједнице као целине.

Институционализација захтева обалних држава извршена је на вишем квантитативном и квалитативном нивоу. У квантитативном смислу проширени су територијално море и спољни морски појас. Промене у дефиницији епиконтиненталног појаса су, у функционалној вези са опредељењем за комбинацију гео-критеријума и критеријума даљине, довеле да усвајања формуле по којој се епиконтинентални појас протезе до спољног руба континенталне орубине или до удаљености од 200 н/м (члан 76. Конвенције). Стицај квалитативних и квантитативних промена отелотворује искључива економска зона (ИЕЗ) којом су обалним државама призната суверена права над минералним и биолошким изворима у ширини до 200 н/м. Наиме, ИЕЗ је несумњиво квалитативно нови облик испољавања тенденције за проширењем националне јурисдикције установљен добрим делом из дефанзивних разлога тј. немогућности да се као централни, темељни принцип новог права мора конституише непосредна међународна јурисдикција над морским простором ван појаса од 3 н/м. Из разумљиве бојазни да не остану кратких рукава у деоби мора чланице „Групе 77“ су се заложиле да се консакрира широка пракса проглашења суверених права на деловима мора који се граниче са територијалним морем, иако су и у овом случају главни добитници велике поморске силе⁽¹⁵⁾. Са тог становишта и ИЕЗ је пре израз концепта индивидуалне дистрибуције надлежности него концепта солидарности и новог економског поретка. Елементи солидарности и новог економског поретка препознатљиви су, једино, у неким решењима у вези са искоришћавањем богатства ИЕЗ као, на пример, у одредбама члана 62(2) Конвенције, који предвиђа права других држава, посебно земаља у развоју, да, под условима и модалитетима утврђеним Конвенцијом, приступе улову вишка рибљег фонда на праведној основи. Истог ранга су и одредбе члана 70. Конвенције које регулишу права држава у неповољном географском положају да на праведним основама суделују у искоришћавању дела вишка живих богатстава ИЕЗ обалних држава у истој регији или субрегији.

Међународна зона (Зона) је замишљена као концепт који изражава једну нову философију заједништва, уграђену у идеју у новом

(15) Без детаљне анализе довољно је у потврду овог става навести да се, међу 7 земаља са најпространијим економским зонама које обухватају 45,03% укупне површине економских зона у свету, налази само једна земаља у развоју — Индонезија. Остале су САД, СССР, Јапан, Канада, Нови Зеланд, Аустралија.

економском поретку, као контраст доктрини *laissez-faire* у регулативи права мора. Она се огледа у томе што се контрола и експлоатација међународне зоне не врши индивидуално већ од стране међународне заједнице као целине. У резолуцији Генералне скупштине УН(16) каже се да „употреба морског и океанског дна које лежи испод мора изван граница националне јурисдикције и њихово економско искоришћавање предузимаће се ради заштите интереса човечанства. Чиста новчана добит која проистекне из употребе и искоришћавања морског и океанског дна користиће се првенствено ради унапређивања развоја сиромашних земаља.“ Зона је квалификована као „заједничка баштина човечанства“ или „опште добро човечанства“(17) из чега следи да богатства Зоне припадају човечанству као целини. Ту можемо уочити суштинску сличност концепта Зоне са концептом друштвене својине у нашем праву(18). Замишљено је да се богатства Зоне користе ради добробити човечанства независно од географског положаја држава, било да су обалне или необалне, узимајући посебно у обзир интересе и потребе земаља у развоју и народа који још нису стекли пуну независност или други самоуправни положај који Уједињене нације признају.

Овакав концепт Зоне окрњен је у решењу који садржи Конвенција о праву мора барем двама моментима:

— проширењем суверених права обалних држава путем искључиве економске зоне(19).

— овлашћењима међународне власти као међународне организације која треба у име човечанства као целине да организује и надзире делатности у Зони. Према изворној замисли, коју су на III конференцији о праву мора подупирале мале и неразвијене земље, међународна власт је требало да располаже јаким овлашћењима која би јој омогућила да сама врши истраживање и искоришћавање богатстава Зоне у интересу човечанства. Услед противљења развијених земаља, такво становиште није прихваћено, већ је нађен компромис тако да делатности у Зони могу вршити како предузећа, као органи међународне власти, тако и физичка и правна лица која испуњавају услове утврбене Анеksom III конвенције (тзв. паралелни систем искоришћавања)(20).

Но, и поред своје проблематичне ефективности, институт Међународне зоне поседује трајна правнополитичка значења, као модел који међународна заједница не може заобићи у свом кретању ка истинској *genus humanum*.

(16) Doc. A/6695/1967/.

(17) Даворин Рудолф, *op. cit.*, стр. 317; Стојан Новаковић, *Заједничка баштина човечанства у праву мора*, Приноси за поребено проучавање права и међународно право, Ново право мора, Загреб 1982, стр. 182.

(18) Elizabeth Mann Borgese, *The social enterprises of mankind*, „Анали“, 1—2/1984, p. 129.

(19) Према доступним подацима највећи део биолошких и минералних богатстава мора налази се управо у деловима под националном јурисдикцијом обалних држава. Примера ради, 87,5% нафте и гаса вид. UN, *Economic significance, in Terms of Sea-bed Mineral Resources of the various limits proposed for national jurisdiction*, UN doc. A/AC. 138/87, 1973, p. 17— и 96% уловљене рибе налази се у овом појасу — Koers, *International regulation of marine fisheries*, London 1973, p. 25. На тај начин је ефективност Међународне зоне, и под претпоставком најперфектније регулативе, доведен у сумњу.

(20) Искоришћавање богатстава Зоне од стране физичких и правних лица не може се сматрати као искоришћавање у корист човечанства, јер је реч о индивидуалном искоришћавању па, према томе, и о индивидуалној дистрибуцији богатстава Зоне. Вид. о паралелном искоришћавању, Стојан Новаковић, *op. cit.*, стр. 213—214.

Dr. Milenko Kreća,
Associate Professor of the Faculty of Law in Belgrade

BASIC CHARACTERISTICS OF THE NEW LAW OF THE SEA

Summary

In defining the traditional law of the sea as the one based on a strict dichotomy (coastal sea — high seas), the author points out that the eroding of that branch of law began due to a combination of political (the resistance of newly liberated countries to the unequal character of the traditional law of the sea) and technology challenges (namely, the possibility of using the sea resources). The erosion is visible both in extending the belts provided by the traditional law and in establishing of new belts. In such a way the dichotomy structure is replaced by a trichotomy one which is expressed, in terms of value, through the formula: sovereignty — semi-sovereignty — anti-sovereignty. The basic form of expressing of semi-sovereignty is the exclusive economic zone, because in such a belt the coastal state does possess sovereign rights, but they are less in scope than full sovereignty.

The author considers that the new Law of the Sea Convention remains to quite an extent in the frameworks of the conception of institutionalisation of request of the coastal states to extend as much as possible the spaces of the high seas, although only the conception of international zone does go out the such frameworks. In its original meaning, which is quite diminished by the solution adopted in the Convention, the international zone is the only belt in the new law of the sea which is based on the philosophy of the spirit of community and to solidarity as contrasted to the *laissez-faire* doctrine which for centuries was a basis of the theory of freedom of the sea.

Dr Milenko Kreća,
professeur à la Faculté de droit à Belgrade

SUR LES CARACTERISTIQUES FONDAMENTALES DU NOUVEAU DROIT MARITIME

Résumé

En définissant le droit maritime en tant que droit basé sur une dichotomie (mer côtière — haute mer) l'auteur constate que l'érosion de ce droit a débuté à cause d'un concours de défis politiques (l'opposition des pays nouvellement libérés au caractère d'inégalité de droits du droit maritime traditionnel) et technologiques (possibilités d'exploiter les richesses maritimes). L'érosion s'est manifestée tant dans l'élargissement des zones établies par le droit traditionnel que par l'établissement de nouvelles zones. C'est ainsi que la structure dichotome a été remplacée par la structure trichotome qui dans un sens de valeur s'exprime par la formule souveraineté — semisouveraineté — anti-souveraineté. La forme principale dont se manifeste la semi-souveraineté est la zone économique exclusive étant donné que dans cette zone le pays côtiers possède des droits souverains mais ceux ci sont inférieurs la souveraineté. L'auteur est d'avis que la nouvelle convention sur le droit maritime est restée en bonne partie dans les cadres du concept de l'institutionnalisation des revendications des pays côtiers pour des espaces aussi larges que possible de haute mer, néanmoins seul le concept de la zone internationale ressort de ces cadres. Dans sa signification initiale, qui est, pour une bonne partie mutilée par la solution qu'adopte la Convention, la zone internationale est la seule zone dans le nouveau droit maritime basée sur la philosophie de la communauté et solidarité comme contraste à la doctrine *laissez — faire* qui a été durant des siècles à la base de la doctrine sur la liberté maritime.